

І. М. Жаровська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, доц.

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІЙСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

© Жаровська І. М., 2014

Розглядаються теоретико-правові аспекти становлення державної політики у сфері військово-правових відносин. Акцентується увага на сучасному правовому регулюванні у сфері збройних конфліктів. Вказується на необхідності оновлення правового регулювання внутрішньодержавних та міжнародних відносин у сфері військових дій.

Ключові слова: військовий конфлікт, державна політика, війна, міжнародне гуманітарне право.

И. М. Жаровская

СТАНОВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ВОЕННО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Рассматриваются теоретико-правовые аспекты становления государственной политики в сфере военно-правовых отношений. Акцентируется внимание на современном правовом регулировании в сфере вооруженных конфликтов. Указывается на необходимости обновления правового регулирования внутригосударственных и международных отношений в сфере военных действий.

Ключевые слова: военный конфликт, государственная политика, война, международное гуманитарное право.

I. M. Zharovska

FORMATION OF PUBLIC POLICY IN THE MILITARY LEGAL RELATIONS

Annotation. The article examines the theoretical and legal aspects of the formation of state policy in the sphere of military relations. Attention is focused on the present regulation of the armed conflict. Points to the need to update the legal regulation of domestic and international relations in the field of operations.

Key words: armed conflict, public policy, war, international humanitarian law.

Постановка проблеми. Зростання конфліктності у сучасному світі та способи їх залагодження дають підстави для висновку, що в осяжний період ймовірною формою вирішення територіальних, соціальних, економічних, національно-етнічних, ідеологічних, релігійних, культурних та інших суперечностей залишиться застосування військової сили.

Саме правове регулювання дає можливість встановити адекватність правових відносин та “зрозуміти, наскільки відносини між державами відповідають моральним критеріям, що їх виробило людство впродовж своєї історії, критично оцінити минуле і прогнозувати майбутнє” [1, с. 7].

Людська історія становить низку війн та конфліктів. З більш ніж 3400 років писаної історії людства тільки 250 років були мирними. Отже, війна є звичайним станом відносин між людьми.

Війна як форма колективного насилля завжди мала вплив на життя народів та держав. Враховуючи досвід реальних війн, світове співробітництво багато століть тому дійшло висновку про необхідність обмеження насилля воюючих сторін. Тому дослідження проблеми становлення правового регулювання у сфері військових відносин є вагомим правовим питанням.

Мета роботи – дослідити історичні та новітні доробки науковців у сфері правового регулювання військових відносин.

Стан дослідження. Проблемою правового регулювання у сфері військових дій займалося багато науковців. До таких необхідно зарахувати вагомі наукові праці В. Буткевич, М. Сірант, В. Репецького, В. Денісова та ін. Але жодної монографії, присвяченої теоретико-правовим аспектам державної політики у сфері військових конфліктів, ні в українській, ні в російській науці міжнародного права немає.

Виклад основних положень. Ще в давнину народи почали вносити елементи гуманізму під час ведення воєн, що знайшло відображення в законах і звичаях війни. Так, за законами Ману вважалося неприпустимим під час війни вбивати старих, дітей і жінок, а також парламентарів, осіб, що здалися в полон, і поранених. Не підлягали захопленню і знищенню храми та інші культові споруди та їхні хоронителі. Однак ці правила часто порушувалися. Закони, що забезпечують захист певним категоріям осіб, можна знайти в персів, греків і римлян, у Стародавньому Китаї, в Африці та у християнських державах. Інколи полководці наказували своїм військам зберігати життя взятих у полон солдат, добре поводитися з ними, шадити цивільне населення сторони противника, і нерідко після закінчення воєнних дій сторони домовлялися про обмін полоненими. Заборонялися напади на деякі об'єкти та віроломні способи ведення бою, зокрема такі, як використання отрути.

Первинними писаними правилами виступали укази правителів своїм військам, у яких містилися правила поведінки стосовно противника, а також у двосторонніх актах, що уклалися між воюючими державами. Згодом подібна практика перетворилася у сукупність заснованих на звичаї правилах ведення війни, тобто норм, що підлягали дотриманню сторонами у збройному конфлікті навіть за відсутності односторонньої заяви або двосторонньої угоди з цього приводу.

Не залишались осторонь мислителі та науковці. Гуго Гроцій у своїй праці “Про право війни та миру” відзначав необхідність “зм'якшення” права війни. Він категорично заперечував проти такого способу ведення війни, як спустошення країни. Наприкінці своєї книги Гроцій звертається із закликком до сумлінності і миролюбства.

Осмилення діяльності держави, пов'язаної з захистом від зовнішніх і внутрішніх ворогів, здійснювалось насамперед у проблемному полі війни і миру, починаючи з Сунь-цзи, Платона, Арістотеля, Сенеки та ін. В античності зародилися концепції “миру через силу” (концентровано виражена в афоризмі Вегеція Флавія “*Si vis paset para bellum*”: “Якщо бажаєш миру – готуйся до війни”); “природної ворожості людей один до одного” (концентровано виражене у вислові Йосифа Плавта: “*Nomo homini lupus est*” – “Людина людині – є вовк”); “практична необхідність війни” (Платон, Арістотель).

Французький філософ Жан-Жак Руссо у своїй роботі “Про суспільний договір”, опублікованій в 1762 р., відзначав, що: “Війна – це не відносини між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники”. Далі, аналізуючи цілі війни, він писав: “Якщо мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати її захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здадуться, – вони перестають бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиє життя не дозволено нікому віднімати”.

Французький філософ і правознавець Монтеस्क'є писав, що народи повинні робити під час миру якнайбільше добра один одному, а під час війни – якнайменше зла.

I. Кант обґрунтовував мрію про загальний і вічний мир, морально засуджував війни та закликав до миру. Аналізуючи саме поняття миру, він доводить, що воно фактично збігається з поняттям права і разом з ним ґрунтується на вкоріненому в розумі моральному законі.

Наступним етапом розвитку державної політики у сфері військових дій можна вважати етап укладання міжнародних договорів. Цей процес відбувся порівняно нещодавно і розпочався укладанням договорів про норми ведення війни в 60-ті роки XIX ст., коли з інтервалом у чотири роки відбулися дві міжнародні конференції – у Женеві в 1864 р. та у Санкт-Петербурзі – в 1868 р., – результатом яких є укладання основних договорів, що стосуються питань права збройних конфліктів.

Першим оформленням правової політики у сфері захисту жертв війни стала Женевська конвенція 1864 р. “Про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час суходільної війни”. Початок цьому напрямку МГП права поклав громадянин Женеві Анрі Дюпан, який у 1862 р. видав книгу “Спогади про Сольферіно”, в якій, вражений жахами поля бою після битви біля містечка Сольферіно в Ломбардії, запропонував скликати міжнародну конференцію, аби розробити правила поведінки стосовно поранених і хворих воїнів, які мали стати обов’язковими для усіх учасників.

Перша Женевська конвенція була розроблена на Міжнародній конференції, в якій взяли участь представники 16 держав, далі цей напрям у гуманітарному праві дістав назву “право Женеві”. Конвенція містила усього 10 статей, що регулювали ставлення до поранених та хворих у діючих арміях, але відіграла особливу роль в історії права – стала частиною руху за кодифікацію сучасного міжнародного права. У період з 1864 до 1907 рр. цю Конвенцію ратифікувало 57 держав.

Члени Женевського Комітету (який згодом став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста) спрямували пізніше свої зусилля на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права. Упродовж кількох наступних десятиліть були прийняті положення, що забезпечували захист іншим категоріям осіб, а саме: пораненим, хворим та особам, що зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі (у 1899 р.), військовополоненим (у 1929 р.) і цивільним особам (в 1949 р.). Конвенції переглядалися у 1906, 1929 і 1949 рр., а в 1977 р. були прийняті два Протоколи, які доповнювали чотири Конвенції 1949 р.

Інший напрямок МГП має назву “Гаазьке право”, заснований на результатах мирних конференцій, які проводилися в Нідерландах у 1899 і 1907 рр., де переважно обговорювалися допустимі засоби і методи ведення війни; зусилля Організації Об’єднаних Націй для забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів і для обмеження застосування конкретних видів зброї.

Першим міжнародним документом цього напрямку стала Санкт-Петербурзька декларація 1868 р. “Про заборону використання вибухових і запалювальних снарядів вагою більш ніж 400 грамів”. Декларація заборонила новий на той час вид зброї, що завдавав надмірних страждань, і визначила необхідність та шляхи гуманізації права війни.

Подальший розвиток кодифікаційної правової політики були представлені на конференціях у Парижі (1856 та 1884 рр.), Брюсселі (1874 р.) і в Гаазі, де в 1899 та 1907 рр. були розроблені та прийняті документи, які закріпили норми і принципи засобів та методів ведення війни. На Гаазьких конференціях миру були прийняті конвенції, що стосувалися законів і звичаїв суходільної та морської війни, прав та обов’язків нейтральних держав.

Деякі дослідники вважають, що до складу міжнародного гуманітарного права входить також “право Нью-Йорка”, яке розвивається під патронатом ООН та регулює насамперед дотримання основних прав людини під час збройних конфліктів, покарання воєнних злочинців та використання ядерної зброї.

Сучасне міжнародне право є складною системою юридичних норм і принципів, в яких знаходять свій вияв об’єктивні закономірності розвитку міжнародних відносин. Система міжнародного права як віддзеркалення міжнародних відносин, що постійно розвиваються, сама постійно розвивається. Головною метою сучасного міжнародного права є підтримка і збереження миру у всьому світі. Однак незважаючи на існування великої кількості міжнародних актів щодо

міжнародної безпеки, людство не викоринило таких понять, як війна, збройний конфлікт, насильство, жертви війни тощо. Прийняття важливих міжнародних документів у галузі прав людини, таких як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська конвенція про права людини (1950 р.) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), сприяло утвердженню ідеї, згідно з якою усі мають право користуватися правами людини як у мирний час, так і під час війни. Це зумовлює необхідність правового регулювання суспільних відносин, що виникають під час збройного конфлікту, з метою його максимально можливої гуманізації.

Офіційне визначення терміна “державна політика у сфері збройних конфліктів” визначається у межах Міжнародного комітету Червоного Хреста і до цієї сфери належать такі відносини:

а) спеціально спрямовані на виконання гуманітарних завдань, що виникають безпосередньо в результаті збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру;

б) які з міркувань гуманного характеру обмежують права сторін, що знаходяться у конфлікті, вибирати методи і засоби ведення війни;

в) захищають осіб і майно, яким нанесена або може бути нанесена шкода конфліктом.

Актуальність державної політики у сфері збройних конфліктів зумовлена багатьма обставинами. Серед яких, на думку автора, необхідно відзначити:

по-перше, ця сфера права захищає осіб, які не беруть участі у воєнних діях, наприклад, цивільних осіб, медичний і релігійний персонал, а також осіб, які припинили брати участь у воєнних діях, наприклад, поранених, осіб, що потерпіли аварію корабля, хворих, військовополонених. Окремі місцевості та об’єкти, наприклад, лікарні та санітарні транспортні засоби, також ті, що користуються захистом норм міжнародного гуманітарного права і не повинні ставати об’єктом нападу;

по-друге, правова політика у сфері збройних конфліктів забороняє засоби і методи ведення війни, під час використання яких не проводиться розмежування між комбатантами і некомбатантами, наприклад, цивільними особами, а також засоби і методи ведення війни, що наносять надмірні ушкодження. Ці принципи лежать в основі міжнародних угод, що забороняють, наприклад, біологічну та хімічну зброю і протипіхотні міни.

Отже, державна правова політика у сфері збройних конфліктів ґрунтується на інтересах, які держави готові погоджувати на міжнародному рівні для посилення захисту від наслідків війни, в умовах, коли внутрішні правові системи є неефективними під час виконання цього завдання. У таких випадках політика виконує організаційну функцію, сприяючи впорядкуванню відносин між сторонами у збройному конфлікті [2].

Постійний і безпечний розвиток громадянського суспільства та індивіда, – це зокрема, об’єктивна вимога часу, де роль державної політики полягає у вирішенні проблем, які виникають під час збройного конфлікту, захищенні інтересів та прав людей, які є чи стали жертвами збройного конфлікту. Захист людського життя і гідності є однією з найважливіших цілей права. Якщо воно застосовується належно, то надає необхідний захист життя і гідності усім, хто опинився у критичному становищі під час конфлікту. Його норми мають своєю метою захистити цивільних осіб, людей, позбавлених свободи, тих, хто одержав поранення під час війни, і тих, хто перебуває в умовах військової або іноземної окупації. Сторони у збройному конфлікті зобов’язані виконувати і поважати ці правові норми, а міжнародне співтовариство повинно забезпечувати їхнє дотримання.

Висновок. Незважаючи на вищевикладене, державна політика у сфері збройних конфліктів є не достатньо сформованою галуззю правового регулювання. І не тому, що містить певні пробіли (така проблема властива фактично кожній галузі права), а через те, що має слабкий механізм регулювання. Орган (Організація Об’єднаних Націй), який здійснює контроль і регулювання міжнародного права у період збройних конфліктів, не досить сильний, щоб диктувати свою волю могутнім державам. І прецеденти, коли не виконуються рішення Ради Безпеки ООН, були.

Також доволі складне питання про захист прав особистості під час збройного конфлікту. Це не секрет, що права особистості сильно утискаються під час ведення воєнних дій. І це завдяки внутрішньодержавному законодавству, що справедливо обмежує права особистості в період

воєнних дій і надзвичайного стану, з огляду на складність і нестандартність складної ситуації. Права громадян найчастіше порушуються рядовими солдатами, які самі перебувають в екстремальних умовах, і найчастіше просто не знають певних норм міжнародного права, що регламентують відносини у ситуації, що виникла.

Для реалізації принципів права потрібна діяльність держави щодо удосконалення внутрішнього законодавства. Проблема правового регулювання збройних конфліктів посідає важливе місце у політичній програмі владних органів. У багатьох державах були створені спеціальні консультаційні органи. Так, наприклад, національні комітети з міжнародного гуманітарного права – їхня роль полягає у тому, щоб надавати консультації та підтримку владі у справі імплементації міжнародного гуманітарного права та поширенні знань про нього – були засновані в 68 країнах. Гармонізація національного законодавства України з міжнародним правом є надзвичайно важливою проблемою, від вирішення якої залежить успіх правової реформи та розвиток міжнародного співробітництва за участі нашої держави та встановлення мирних відносин в Україні.

1. Сірант М. М. Міжнародне публічне право: сфери та дефініції / М. М. Сірант. – Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2013. – 216 с. 2. Жаровська І. М. Міжнародне гуманітарне право: навч. посіб. / І. М. Жаровська. – К.: Атіка, 2010. – 280 с.